EFD / JFL

Edebiyat Fakültesi Dergisi/ Journal of Faculty of Letters
Cilt/Volume 33 Sayı/Number 1 (Haziran/June 2016)

Hollanda'da Yaşayan Türklerin Geri Dönüş Konusundaki Niyetleri*

Return Intention of Turks Living in the Netherlands

Birsen ŞAHİN KÜTÜK**

Abstract

It has been exactly 50 years since the start of large-scale emigration from Turkey to Western Europe. These workers are permanent community in today. Labor Migration from Turkey to Western Europe has been investigated in numerous studies. The problems of adaptation to the new society, family reunification and civil rights were discussed in the first period of migration studies. In the next period, the problems of permanent settlement such as education, civil rights, political participation, cultural rights, family life and problems and unemployment issues have been addressed. In this study we investigated the return intentions of Turks who immigrated to the Netherlands.

In the study, return intention is analyzed on the basis of prejudice, social capital and transnational approach. The basic hypothesis of the research, return intention is higher at Turkish migrants who have transnational ties with Turkey. In this study was used quantitative method and data were collected from 230 Turks living in the Netherlands with questionnaire.

The research results showed that more than half of the sample's want to remain in the Netherlands in the future, and nearly half of the sample think return to Turkey. There is no significant relationship between return intention and demographic variables. There is positive relationship between return intentions and Turkish identity and contact with Turks in Turkey. But there is no significant relationship between Turkish culture and contact to Turks in Netherlands. However, there is a negative significant relationship between return intentions and ties with Dutch society. Also, there is a positive significant relationship between the return intention and prejudice. All of these results showed that a return intention is higher when migrants have strong ties with Turkey, weak ties with Netherlands and have prejeduce experience.

Keywords: Migration, return intention, transanitonal migration, Turks in Western Europe

Öz

Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçünün üzerinden yaklaşık elli yıllık bir süre geçmiştir. O yıllarda giden işçiler artık günümüzde Batı Avrupa Ülkelerinde kalıcı bir toplum olmuşlardır. Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçü çok sayıda çalışmada ele alınmıştır. İlk dönem çalışmalarda yeni topluma uyum, yaşanan sorunlar, aile birleşimi, vatandaşlık hakları gibi konular ele alınmıştır. Sonraki dönemde ise kalıcı bir toplum olmanın getirdiği sorunlar, eğitim, vatandaşlık hakları, siyasal katılım, kültürel haklar, aile yaşamı ve sorunlar ve işsizlik gibi konular ele alınmıştır. Bu çalışmada ise Hollanda'ya kitlesel işçi göçü ile giden ve orada yaşayan Türklerin, Türkiye'ye geri dönme konusundaki niyetleri ele alınmaktadır.

* Bu çalışmadaki verilerin bir kısmı TÜBİTAK'ın desteklediği post-doktora araştırması kapsamında toplanmıştır.
** Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: birsahin@hacettepe.edu.tr

© 2016, Hacettepe University Faculty of Letters, All Rights Reserved

Çalışmada geri dönüş niyeti önyargı, sosyal sermaye ve ulus-ötesi yaklaşım temelinde incelenmektedir. Araştırmanın temel hipotezi ise Türkiye ile ulus-ötesi bağları olan Türklerde geri dönme niyetinin daha yüksek olduğudur. Nicel yöntem kapsamında yapılan çalışmada Hollanda'da yaşayan toplam 230 Türk göçmenden anket yolu ile veri toplanmıştır.

Araştırma sonuçları örneklem grubunun yaklaşık yarıdan biraz fazlasının gelecekte de Hollanda'da kalmayı, yarıya yakınının ise Türkiye'ye geri dönmeyi düşündüğünü göstermektedir. Türkiye'ye geri dönme düşüncesi ile demografik değişkenler arasında anlamlı ilişki yoktur. Geri dönme niyetiyle Türk kimliği ve Türkiye'dekilerle iletişim arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. Ancak geri dönme niyetiyle Türk kültürünü benimseme ve Hollanda'daki Türklerle iletişim arasında anlamlı ilişki yoktur. Bununla birlikte, geri dönme niyetiyle Hollanda toplumuyla bağlar arasında negatif yönlü anlamlı ilişki vardır. Ayrıca, önyargı yaşama ile geri dönme niyeti arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır. Bütün bu sonuçlar Hollanda ile bağları zayıf, Türkiye ile bağları güçlü olanlarda ve önyargı yaşayanlarda geri dönme niyetinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Göç, tersine göç niyeti, ulus-ötesi göç, Batı Avrupa'daki Türkler

Giriş

Küreselleşme benzerliklerin de farklılılkların da daha belirgin hale geldiği ve insanların hareket alanlarının daha genişlediği bir yaşam biçimini beraberinde getirmiştir. Teknolojik gelişmeler sayesinde uzak mesafelerin hem zaman açısından hem de maddi imkanlar açısından daha ulaşılabilir olması, farklı mekanlar arasındaki gidiş gelişleri de arttırmıştır. Özellikle de başka bir ülkeye göç etmiş kişilerin anavatanları ile bağlarının devam etmesi konusundaki bu gelişmeler göç çalışmalarında son derece önemli bir yere sahiptir. Batı Avrupa'daki Türkler ise ulus-ötesi bağlar açısından en dikkat çeken toplumlardan birini oluşturmaktadır. Şöyle ki, Türkiye'den Batı Avrupa'ya giden işçilerin bu ülkelerde kalıcı bir toplum olması, onların anavatanla olan bağlarının devamına engel olmamış, aksine onları iki ülke arasında yaşamlarını devam ettiren bir toplum haline getirmiştir.

II. Dünya savaşından sonra Türkiye'den Batı Avrupa'ya yaşanan kitlesel işçi göçünün gerek Türkiye, gerekse dünya göç literatüründe önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz. Çok sayıda çalışmaya da konu olan Türkiye'den Batı Avrupa'ya işçi göçü özellikle yeni toplumla bütünleşme, önyargı ve hakların kullanımı açısından incelenmiş, ancak zaman içinde yaşanan değişim sonucunda incelenen konular da farklılaşmıştır. Örneğin 1950-60'lı yıllarda geçici göçmen, misafir işçi algısı, 1970'li yıllarda kalıcı olma durumu, aile birleşimleri, aile birleşimi dışında resmi anlamda işçi alımının durdurulması ve kaçak yollarla gelen göçmenler ele alınmıştır. 1980'lerde Batı Avrupa ülkelerine giriş için getirilen önlemler ve geri dönüşü özendiren düzenlemeler, çocukların eğitim sorunları, dernekleşme faaliyetleri, 1990'larda etnik marketin iyice belirginleşmesi ve toplumsal yaşam alanında görünür hale gelmesi, önyargı ve yabancı düşmanlığı olayları, çifte vatandaşlık uygulaması tartışmaları ve göçmen haklarının yeniden düzenlenmesi incelenmiştir. 2000'li yıllar hem göçmenler için verilen haklar hem de aynı yıllarda bunların bir kısmının geri alınması ile yaşanan karmaşa, işsizlik, aynı zamanda göçmenlerin bir kısmının yüksek eğitim seviyesine sahip olması, mesleki statülerinin yükselmesi ve sanat, spor, akademi, ticaret gibi bir çok alanda varlıklarını göstermeleri çalışmalara yansımıştır. 2010'lu yıllar göçmenlerin kalıcı oldukları, Batı Avrupa'da vatandaşlık haklarının gereklerinin yerine getirilmesi talepleri, göçmen politikasında adeta asimilasyonist politikalara geri dönüş eğilimi, eğitim düzeyi düşük ve işsizlikle mücadele eden üçüncü kuşağın durumu, dördüncü kuşakta anadilin unutulması kaygısı ve bütün bu olumsuzlukların yanı sıra iyi eğitimli ve bir çok ülkede yaşamını sürdürebilecek göreli olarak düşük orandaki üçüncü kuşak gençlere ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

Son dönemde ise Türkiye'ye geri dönüş oranındaki artış dikkat çeken bir durumdur ve buna ilişkin çalışmalar literatüre yansımaya başlamıştır.

Batı Avrupa ülkeleri içinde Türkiye'den en yoğun göç akımının oluğu ülke Almanya'dır. Bunu Fransa, Hollanda izlemektedir. Günümüzde Batı Avrupa ülkelerindeki Türk nüfusu açısından da ilk üç sırada yine bu ülkeler yer almaktadır. Bu çalışmada Batı Avrupa'ya işçi göçü ile gitmiş ve artık orada kalıcı bir toplum haline gelmiş Hollanda'da yaşayan Türklerin anavatana geri dönüş niyetleri ele alınmaktadır.

1. Teorik Arka Plan: Tersine Göç

Göç değişen koşullara kısa sürede uyum sağlayan ve form değiştiren olgulardan biridir. Son dönemde hızı daha da artan uluslararası göç hem göç türlerine yenilerinin eklenmesini beraberinde getirmiş, hem de göç türlerinden bir kısmının daha ön plana çıkmasını sağlamıştır. "Tersine göç" türü de bunlardan biridir.

Tersine göç düşüncesi/niyeti/davranışı ve bunun belirleyicileri konusunda yapılan araştırmalardan bir kısmı geri dönme niyetinin gelir ile ilişki olduğunu (De Haas and Fokkema, 2011) ve tersine göç etme niyetinin zayıf şekilde entegre olmuş, ancak yüksek düzeyde uluslararası bağlantılar geliştirmiş kişiler arasında yüksek olduğunu göstermiştir (Carling ve Pettersen, 2014). Politika ve ekonomideki değişimlerin tersine göç sürecini açıklayıp açıklamadığına ilişkin çalışma sonuçları ise bunların tersine göçü tek başına açıklayamadığını, hem maddi unsurların hem de aile bağları, kültürel özellikler, insan ilişkileri ve beceriler gibi maddi olmayan unsurların da önemli olduğunu ortaya koymuştur (Cassarino, 2004; Wessendorf, 2007; Lietaert, Derluyn ve Broekaert, 2013).

Geri dönüş konusunda yapılan çalışmalarda son dönemde özellikle ulus-ötesi bağlar ve aktivitelerin etkisini ele alan çalışmaların sayısında da artış olmuştur. Sosyal sermaye ve ulus-ötesi yaklaşım temelinde tersine göçü ele alan bu çalışmalarda, gelinen ülkeye yatırım yapmanın, oradaki ilişkileri devam ettirmenin, kimliğine ait hissetmenin ve dilini kullanmanın bir başka ifade ile ulus-ötesi bağların tersine göç niyetini ve davranışını etkilediği görülmüştür (Marcu, 2011; Fokkema, 2011).

Türkiye'den Batı Avrupa Ülkelerine yaşanan göçün, 2000 yılı sonrasında bu ülkelerden Türkiye'ye yaşanan tersine göçün gerisinde kalması durumu (Push ve Splitt, 2013) Batı Avrupa'daki göçü çalışan araştırmacıların dikkatlerini "tersine göç" konusuna çekmiştir. Özellikle son yıllarda sayılarında artış olan anavatana geri dönüş göçü konusundaki çalışmalar, sayıca yeterli düzeyde olmasa da sonuçları açısından alana önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmalardan Pusch ve Splitt'in 2013 yılında Türklerin Almanya'ya göçü, tersine göç ve göçmen politikaları üzerine yaptıkları incelemede, 1980'li yıllarda Almanya'dan Türkiye'ye tersine göçte önemli bir artış olduğuna dikkat çekilmektedir. 1970'lerde genellikle ailelerine geri dönmek için bireysel olarak verilen bir karar sonucu gerçekleşen tersine göç, 1980'lerde ve sonraki yıllarda tüm aile tarafından verilen bir karar haline gelmiştir. İlk yıllarda geri dönenlerin çoğunlukla memleketlerine yerleşerek tekrar tarım ile uğraştıkları, 1990'lardan bu yana küçük ölçekli işletmeler kurdukları ya da emeklilik sonrası kira geliri ile geçinme yoluna gittikleri görülmektedir.

Almanya'dan Türkiye'ye dönüş göçü konusunda yapılan araştırmaların genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı çalışmada ise asimilasyonist göçmen politikası, iklim, kültürel farklılıklar nedeniyle Almanlarla ilişkilerin zayıf olması, çocukların aşağılanmasından duyulan korku ve aile üyelerinin

çoğunun nerede yaşadığı gibi nedenlerin dönüş kararında etkili olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır (Durugönül, 2013: 418). Aslında bu sonuçlar, tersine göçün, göçmenin başarısız olması sonucundan ziyade, göçmen politikasına, yaşanan ülkenin kültürüne uyum sağlayamamaya, sosyal bağlara ve iklim gibi nedenlere vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda elde edilen sonuçların ilk dönem tersine göçü açıklamak için kullanılan neo-klasik ekonomi yaklaşımın tersine göçün göçmenin gittiği ülkede başarısız olması sonucunda şekillenen bir olgu olduğu yönündeki varsayımı (Cassarino, 2004) ile örtüşmediği görülmektedir.

Çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin Türkiye'ye geri dönme istekleri konusunda yapılan araştırmanın sonuçlarına göre ise anavatanla güçlü uluslararası bağları olan ve sosyo-kültürel açıdan anavatana güçlü aidiyet hissedenlerde geri dönme isteği daha yüksektir (Fokkema, 2011). Bir başka çalışmada ise eğitim düzeyi yüksek ama düşük vasıflı işlerde çalışanlarda dönme isteğinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Diehl ve Liebau, 2014). Özellikle kalifiye Türk gençlerinde, ülkedeki sınırlılıklar ve ayrımcılık nedeni ile geri dönme eğiliminin daha yüksek olduğu yönündeki araştırma sonucu (Aydın, 2010) ise bu sonuçları destekler niteliktedir. Şahin (2010)'in yaptığı çalışmada da Almanya'daki Türklerin uygun koşullar olsa geri dönmeyi istedikleri görülmüştür ancak bunun nedenleri olarak daha farklı değişkenler ortaya çıkmıştır. Bunlar, topraklarına özlem, kendini ait hissetmeme, iklim ve hava koşulları, ırkçılık ve daha yüksek yaşam standardı yakalama isteği şeklindedir.

Almanya'da 1984-2011 yıllarını kapsayan panel verilerinden faydalanılarak Almanya'dan Türkiye'ye dönme isteği konusunda yapılan araştırmanın sonucunda ise 2000'li yılların başında birinci kuşak Türkler arasında dönüş isteğinde ve tersine göçte artış olduğu, ancak bu artışın ikinci kuşak için geçerli olmadığı görülmüştür. Ayrıca önyargı yaşayanlarda ve Almanya ile güçlü bağı olmayanlarda dönme isteği daha yüksektir (Diehl ve Liebau, 2014). Bu sonuçlar önyargının entegrasyon ve aidiyeti olumsuz yönde etkilediği ve dönme isteğini arttırdığı yönündeki araştırma sonuçları ile örtüşmektedir (Gitmez, 1983; Goldberg, Mourinho & Kulke, 1996; Klink, A. & Wagner, U. 2006).

ABD'de yaşayan Türkler ile Türkiye'ye dönme konusundaki görüş ve niyetleri konusunda yapılan araştırmanın sonuçları ise göçmenlerin çoğunun Türkiye'ye dönme konusunda kararsızlık yaşadıklarını ve bu fikrin sürekli olarak gündemlerinde olduğunu göstermiştir. Türkiye'de duygusal ya da fiziksel desteğe ihtiyaç duyan yaşlı ebeveynlerin olması, Türkiye'de yaşamanın maliyetinin Amerika'da yaşamaktan daha düşük olması, iki ülke arasında hareket etmeyi kısıtlayan yasal sınırlamaların olmaması ve mesleki uzmanlığını Türkiye'de de sürdürebilmesi düşüncesinin Türkiye'ye geri dönme düşüncesine neden olduğu (Şenyürekli ve Menjivar, 2012: 14) görülmüştür. Bu sonuçlar Avrupa'daki Türklerin geri dönme isteklerinin nedenleri ile oldukça farklıdır ama bu beklenen bir durumdur. Çünkü Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya yaşanan göç hem tarihsel hem de göç eden kişilerin özellikleri nedeni ile farklılıklar göstermektedir.

Avrupa'daki Türklerin tersine göçü ile ilgili araştırmaların geneline bakıldığında tersine göç sürecini etkileyen faktörler içinde Türkiye ile olan sosyal ve kültürel bağlar ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra iklim, ekonomik sebepler ve eğitim düzeyinin yüksek olmasının Türkiye'de daha iyi yaşam kurmayı kolaylaştırması da araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Bu çalışmada Hollanda'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye geri dönüş niyetleri incelenmektedir. Çalışmanın teorik arka planı ise sosyal sermaye, ulus-ötesi bağlar ve önyargının tersine göç niyeti üzerindeki etkisini ele alan ve yukarıda söz edilen çalışmalar üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda tersine göç niyetinin belirleyicisi olarak önyargı, sosyal sermaye ve ulus-ötesi yaklaşım kabul edilmiş ve şu hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Geri dönme niyetiyle Türkiye ile ulus-ötesi bağların devam etmesi (Türk kimliği ve kültürünü benimseme, Türklerle iletişim, Türkiye'dekilerle iletişim) arasında pozitif ilişki vardır.

H2: Geri dönme niyetiyle Hollanda toplumu ile bağlar (Hollandalı kimliği ve kültürünü benimseme, Hollandalılarla iletişim) arasında negatif ilişki vardır.

H3: Önyargı yaşama ile geri dönme niyeti arasında pozitif ilişki vardır.

2. Yöntem

Hollanda'daki Türklerin geri dönüş niyetlerini incelemek amacı ile yapılan bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Burada araştırmanın evren ve örneklemi, veri toplanma ve analiz tekniklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. Evren ve Örneklem

Hollanda, Türklerin Avrupa'da en yoğun nüfusa sahip oldukları ilk üç ülke arasında yer almaktadır. Son yıllarda çokkültürlü göçmen politikasından oldukça uzaklaşan Hollanda'da yapılan bu araştırmanın anket uygulaması için batılı olmayan göçmenlerin en yoğun yaşadıkları Amsterdam ve Roterdam (van Huis, Han, ve Croes, 2007) ile, batılı olmayan göçmen nüfusun göreli olarak daha az olduğu s-Hertogenbosch ve Eindhoven bölgeleri uygulama evreni olarak belirlenmiştir. Anket çalışmalarında olasılıklı örneklem tekniği kullanımının daha avantajlı olmasına rağmen, bu çalışmada olasılıklı olmayan örneklem tekniği kullanılmıştır. Bunun nedeni hem çalışma kapsamında projeye ayrılan maddi olanakların kısıtlı olması, hem de Türklerin yaşadıkları yerler ve adres listelerine ilişkin net verilerin olmamasıdır. Bu kapsamda araştırmada, konu hakkında uygun örneklemden veri toplanabilmesi için daha çok nitel çalışmalarda kullanılan, ancak gerektiğinde nicel araştırmalarda da kullanılan amaçlı örneklem tekniği (Kumar, 2005, s. 207) kullanılmıştır. Hollanda'da yaşayan Türklerden cinsiyet, yaş, çalışma durumu, vatandaşlık ve Hollanda'da yaşanan süre değişkenleri üzerinden amaçlı örneklem kapsamında 235 kişi araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan anketlerden 5'i, tutarsız cevapların olması ya da soruların çoğunun boş bırakılması nedeni ile iptal edilmiş ve analizler 230 anket üzerinden yapılmıştır.

2.2. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket soruları sosyo-demografik özellikler, göç süreci ve geri dönme konusundaki düşünceleri içeren sorular ile üç ölçekten oluşmaktadır. Anket sorularının büyük kısmı kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır, birkaç soru da örneklem grubunun konuya ilişkin düşüncesini doğrudan yansıtabilmek amacı ile açık uçlu şekilde hazırlanmıştır.

Çalışmada kullanılan ölçekler 'Kültürleşme Ölçeği', 'Sosyal Kimlik Ölçeği ve 'İletişim Ölçeği'dir. Kültürleşme ölçeği ilk olarak Berry tarafından kültürleşmeyi ölçmek için geliştirilmiş Bongard ve diğerleri (2007) tarafından Almanya'da yaşayan göçmenlerle ilgili çalışma yapmak için Almanca olarak yeniden düzenlenmiştir. Sonrasında Şahin (2010) Almanya'daki Türk göçmenlerle ilgili yap-

tığı çalışma için ölçeğin Türkçe uyarlamasını yaparak, Almanca ve Türkçe iki dilli şekli ile uygulamıştır. Bu çalışmada ise ölçeğin Felemenkçe uyarlaması yapılmış ve yine Felemenkçe ve Türkçe olarak iki dilli şekli ile uygulanmıştır. Kültürleşme ölçeği iki alt boyuta sahiptir: gidilen yeni kültürü benimseme ve geldiği ülkenin kültürünü (etnik kültürü) devam ettirme. Ölçekteki bu alt boyutların her biri on ifade ile ölçülmektedir, toplamda ise ölçek yirmi ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadelerden "Bütün hayatım boyunca Hollanda'da kalmak istiyorum" ve "Gelecekte kendi ülkemde yaşamayı düşünebilirim" şeklindeki iki ifade, Hollanda'dan geri dönme niyetinin saptanması için çalışmada üçüncü alt boyut olarak kullanılmıştır. Hollanda'dan geri dönme niyeti için yapılan geçerlik güvenirlik analiz sonucunun cronbach alpha değeri 0,90'nın üzerinde bulunmuştur. Kültürleşme ölçeğinde yeni gelinen toplumun kültürünü benimseme ifadeleri, Hollanda kültürünü benimseme, Hollanda medyasını takip etme ve Hollanda geleneklerini kabul etme konusundadır. Etnik kültürü devam ettirme ise Türk kültürünü benimseme, Türk medyasını takip etme ve Türk geleneklerine bağlılık konusundadır. Ölçekte yanıtlar "kesinlikle katılmıyorum"dan, "kesinlikle katılıyorum"a doğru yedi şık içermektedir. Ölçeğin daha önce yapılan güvenirlik testi sonucunda hem Bongard ve diğerleri (2007)'nin hem de Şahin (2010)'in çalışmalarında cronbach alpha değeri 0,80'in üzerinde bulunmuştur. Bu çalışmada da ölçeğin cronbach alpha değeri yine 0,80'in üzerinde bulunmuştur.

Türk göçmenlerin hem Türklerle, hem de Hollandalılarla etkileşimlerini ölçmek için ise van Dick ve diğerlerinin (2004) geliştirdiği 'İletişim Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçek, "Türklerle iletişim" içeren altı, "Hollandalılarla iletişimi" içeren altı olmak üzere toplam on iki ifadeden oluşmaktadır. Daha önce Almanca ve Türkçeye uyarlanan (Şahin 2010), bu çalışma kapsamında ise Felemenkçeye uyarlanan "Etkileşim Ölçeği"nde yanıtlar "kesinlikle katılmıyorum"dan, "kesinlikle katılıyorum"a doğru beş şık içermektedir. Ölçeğin güvenirlilik testi sonucunda hem van Dick ve diğerleri, hem de Şahin bunu 0.80'den yüksek bulmuşlardır. Bu çalışmada da ölçeğin cronbach alpha değer yine 0.80'den yüksek bulunmuştur.

Çalışmada kullanılan sonuncu ölçek ise Doosje, Ellemers ve Spears'in (1995, s.410-436) geliştirdiği 'Sosyal Kimlik Ölçeği'dir. "Sosyal Kimlik Ölçeği"nde "Türk Kimliği" için dört, "Hollandalı kimliği" için de dört toplam 8 ifade yer almaktadır. Ölçekte yanıtlar "kesinlikle katılmıyorum"dan, "kesinlikle katılıyorum" a doğru beş seçenek içermektedir. Ölçeği geliştiren Doosje ve diğerlerinin çalışmasında ölçeğin cronbach alpha değeri 0.80'den yüksek bulunmuştur. Şahin (2010) tarafından Almanya'da yaşayan Türklerle yapılan çalışma için kullanılan bu ölçek Almanca ve Türkçeye uyarlanmış ve ölçeğin cronbach alphası 0.75'in üzerinde bulunmuştur. Ölçeğin Felemenkçe uyarlaması ise çalışma kapsamında yapılmış ve cronbach alpha değerleri 0.80 üzerinde bulunmuştur.

'Kültürleşme Ölçeği', 'Sosyal Kimlik Ölçeği ve 'İletişim Ölçeği'nin Felemenkçeye uyarlanması için, Hollanda'da eğitimci olarak çalışan ikinci ve üçüncü kuşak üç Türk, birbirinden bağımsız olarak ölçek sorularını Felemenkçeye sonra da Türkçeye çevirmişler ve üzerinde hem fikir olunmayan ifadeler için de alanla ilgili çalışmaları bulunan, sosyal bilimci olan üçüncü kuşak bir Türk yargıcı olarak, diğer üç kişi ile birlikte soruları değerlendirmiş ve son düzenlemeleri yapmıştır. Anket tekniği ile toplanan veriler SPSS 20'ye girilmiş ve betimsel analizler için sıklık ve çapraz tabloları alınmış, hipotez testi için ise korelasyon analizi kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Örneklem Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri:

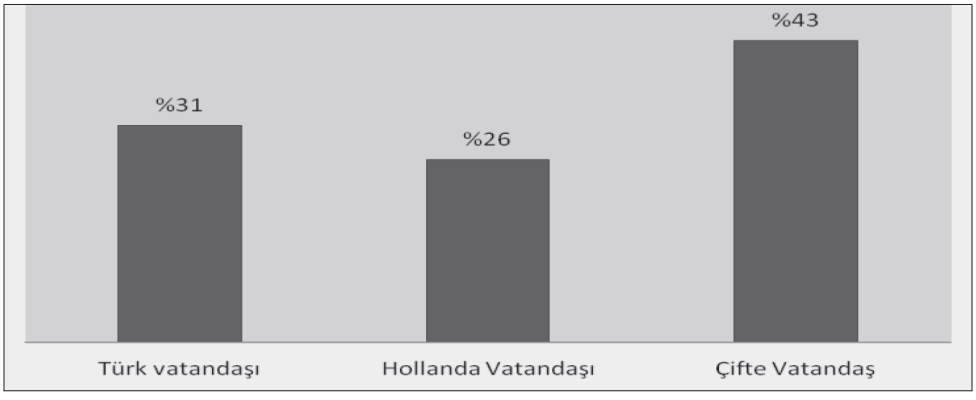
Cinsiyet, medeni durum, yaş, gelir, Hollanda'da yaşama süresi, vatandaşlık, eğitim, Felemenkçe ve Türkçe düzeyine ilişkin verilerin analizi sosyo-demografik veriler kapsamında ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen örneklem grubunun 119 kişi ile %52'sini kadın katılımcılar, 111 kişi ile %48'ini erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Örneklem grubunun %68'i evli, %26'sı bekar, %5'i boşanmış ve %1'i ise birlikte yaşadığı biri olduğunu belirtmiştir. Yaşları 15-65 yaş arasında değişen örneklem grubunun yaş ortalaması ise 28'dir. Örneklem grubunun gelir düzeyi ise şu şekildedir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Gelir Durumu

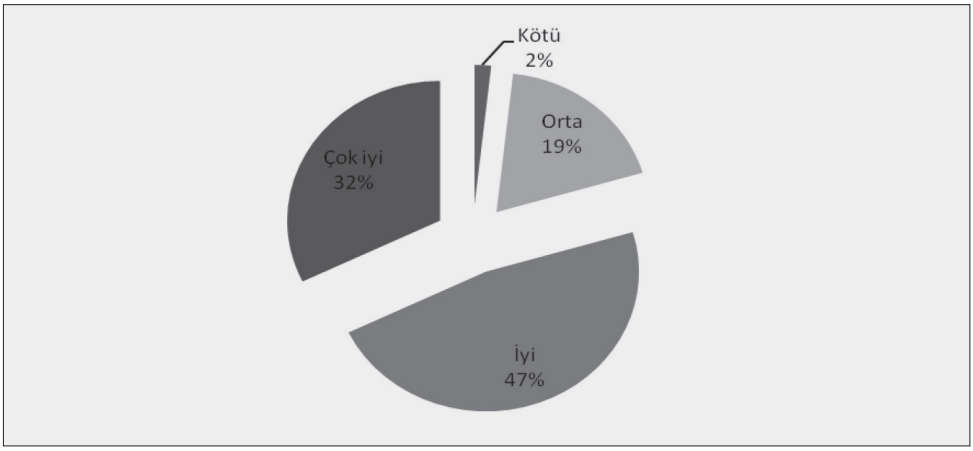
	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde
Ortanın altı	51	22,1	22,3
Orta	117	50,9	51,3
Ortanın üstü	52	22,6	22,8
Üst	8	3,5	3,5
Toplam	228	99,1	100,0
Cevapsız	2	,9	
	230	100,0	

Görüldüğü üzere örneklem grubunun yarısı gelir düzeyini orta olarak belirtmiştir. Ortanın üstü ve üst diyenlerin oranı ise (%26) ortanın altına (%22) yakındır. Örneklem grubunun Hollanda'da yaşama süresi incelendiğinde ise, %60'ının Hollanda doğumlu olduğu görülmüştür. 25 yıl ve üzerinde Hollanda'da yaşayanların oranı %21, 15-24 yıldır Hollanda'da yaşayanların oranı % 14, 10-14 yıldır yaşayanların oranı %3, 9 yıldan az Hollanda'da yaşayanların oranı ise %2'dir.

Grafik 1. Örneklem Grubunun Vatandaşlık Durumu

Araştırmada örneklem grubunun vatandaşlık durumları Hollanda genelini yansıtır şekildedir; %43'ü (en yüksek oranda) çifte vatandaş, %31'i Türk vatandaşı ve %26'sı ise Hollanda vatandaşıdır. Örneklem grubunun eğitim düzeyi ise yüksek oranda ortaokul düzeyindedir (%46), bunu %30 ile lise, %8 ile üniversite mezunları izlemektedir, kalanı ise temel eğitim düzeyindedir.

Grafik 2. Felemenkçe Konuşma Düzeyi

Örneklem grubunun büyük bir kısmının Felemenkçe konuşma (%79), yazma (%74) ve okuma (%74) düzeyi iyi ve üzerindedir. Örneklem grubunun Türkçe konuşma (%96), yazma (%91) ve okuma (%91) düzeyi de yine yüksek oranlarda iyi ve üzerindedir.

3.2. Hollanda'da Yaşayan Türklerin "Geri Dönme" Konusundaki Düşünceleri

Araştırmanın temel amacını oluşturan geri dönme niyeti konusunda elde edilen veriler ise şu şekildedir.

Tablo 2. Bütün Hayatım Boyunca Hollanda'da Kalmak İstiyorum

	Sayı	**Yüzde**
Kesinlikle Uymuyor	29	12,6
Uymuyor	22	9,6
Kısmen Uymuyor	18	7,8
Ne uyuyor ne uymuyor	29	12,6
Kısmen uyuyor	19	8,3
Uyuyor	24	10,4
Kesinlikle uyuyor	89	38,7
Toplam	230	100,0

Araştırmanın örneklemini oluşturan Hollanda'da yaşayan Türklerden "Bütün hayatım boyunca Hollanda'da kalmak istiyorum" ifadesine katılanların oranı % 57.4, katılmayanların oranı %30, kararsızların oranı ise %12.6'dır. Bir başka ifadeyle örneklem grubunun yaklaşık yarısı gelecekte de Hollanda'da yaşamak istemekte ve kalıcı olma düşüncesindeyken, örneklem grubunun yaklaşık üçte biri ise hayatı boyunca Hollanda'da yaşama düşüncesinde değildir.

Tablo 3. Gelecekte Kendi Ülkemde Yaşamayı Düşünebilirim

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle Uymuyor	46	20,0
Uymuyor	52	22,6
Kısmen Uymuyor	9	3,9
Ne uyuyor ne uymuyor	19	8,3
Kısmen uyuyor	29	12,6
Uyuyor	22	9,6
Kesinlikle uyuyor	53	23,0
Toplam	230	100,0

"Gelecekte kendi ülkemde yaşamayı düşünebilirim" diyenlerin oranı (%45.2) ile buna katılmayanların oranı (%46.5) birbirine çok yakındır. Örneklem grubunun %8,3'ü ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Bu iki ifadenin birlikteliği için yapılan geçerlik güvenirlik analizinde yüksek geçerlik ve güvenirlik sağlaması sonucunda bu ifadeler "Hollanda'dan geri dönme niyeti" boyutu olarak belirlenmiştir. Hollanda'dan geri dönüş niyeti üzerinde hangi değişkenlerin etkili olduğunu incelemek için ise korelasyon analizi yapılmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonucuna geri dönme niyeti ile sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Hipotez testleri sonucunda ise her üç hipotezimizin de büyük ölçüde çalışma örneklemi kapsamında doğrulandığı görülmektedir. Geri dönme niyeti ile Türk kimliği ve Türkiye'dekilerle iletişim arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olması Türk kültürü ve Türklerle iletişim değişkenleri dışında H1'i doğrulamaktadır.

Geri dönme niyeti ile Hollanda kültürünü, Hollandalı kimliğini benimseme ve Hollandalılarla iletişim arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olması ise H2'yi doğrulamaktadır. Geri dönme niyeti ile önyargı yaşama arasındaki pozitif yönlü anlamlı ilişki de H3'ü araştırma örneklemi bağlamında doğrulamaktadır.

Bir başka ifade ile Türk kimliğini benimseme, Türkiye'deki Türklerle iletişim ve önyargı yaşama düzeyi arttıkça, Türkiye'ye geri dönme niyetinin de arttığı görülmektedir. Hollanda kültürünü, kimliğini benimseme ve Hollandalılarla iletişim kurma düzeyi arttıkça Türkiye'ye geri dönme niyeti azalmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Göç sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların son yıllarda konu alanının daha da çeşitlendiği görülmektedir. Gerek teknolojik gelişmelerle mesafelerin kısalması, gerek maliyetlerin düşmesi göç hareketini hızlandırmıştır. Diğer taraftan savaş, iç karışıklıklar, ekonomik çöküntüler, insan hakları ihlali, susuzluk ve açlık gibi durumlar da kuzey ülkelerine olan göçün hızını arttırmaktadır. Ancak son yıllarda kuzey ülkelerinden anavatana dönüş göçü de diğer göç türleri kadar dikkat çekmektedir. Bu çalışma kapsamında ise Hollanda'daki Türklerin geri dönüş niyeti nicel yöntemle ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ulus-ötesi göç, sosyal sermaye ve önyargı yaklaşımları temelinde, anavatanla ulus-ötesi bağların devam etmesi, ev sahibi toplumla bağlar ve önyargı yaşama ile geri dönüş düşüncesi arasındaki ilişkiye dayanan hipotezler test edilmiştir.

Araştırma sonucunda örneklem grubunun yarıdan biraz fazlası "Bütün hayatım boyunca Hollanda'da kalmak istiyorum" ifadesine katılmış, örneklem grubunun yaklaşık üçte biri ise buna katılmadıklarını belirtmiştir. "Gelecekte kendi ülkemde yaşamayı düşünebilirim" ifadesine ise örneklem grubunun yaklaşık yarısı katıldığını belirtmiştir. Bu sonuçlar birlikte düşünüldüğünde örneklem grubunun yaklaşık yarısının gelecekte de Hollanda'da kalmayı düşündüğünü, yarısının ise Türkiye'ye geri dönmeyi düşündüğünü göstermektedir. Bu sonuçlar Türkiye'ye geri dönüş göçlerinin son 20 yıldır arttığı (Pusch ve Splitt, 2013) yönündeki istatistiklerinin gelecekte de devam edebileceğini göstermektedir.

Hollanda'dan geri dönüş niyeti için yapılan korelasyon analizi sonucunda ise Türkiye'ye geri dönme düşüncesinin demografik değişkenlerle ilişkili olmadığı görülmüştür. Hipotez testleri sonucunda ise her üç hipotezimizin de büyük ölçüde çalışma örneklemi kapsamında doğrulandığı görülmektedir. "Geri dönme niyetiyle Türkiye ile ulus-ötesi bağların devam etmesi (Türk kimliği ve kültürünü benimseme, Türklerle iletişim, Türkiye'dekilerle iletişim) arasında pozitif ilişki vardır." şeklindeki ilk hipotezimiz, korelasyon analizi ile Türk kültürü ve Türklerle iletişim değişkenleri dışında doğrulanmıştır. Bir başka ifade ile Hollanda'da yaşayan Türklerde, Türk kimliği ve Türkiye'deki Türklerle iletişim kurma düzeyi arttıkça, geri dönme niyeti de artmaktadır. Bu tersine göçün gelinen ülke ile ulus-ötesi bağların devam ettirilmesi ile ilişkili olduğu yönündeki araştırma sonuçları ile (Marcu, 2011; Fokkema, 2011) örtüşmektedir. Ancak Hollanda'da kalıcı bir topluma dönüşen Türklerden geri dönme niyeti olanlarda da olmayanlarda da Türk kültürünü benimseme ve Hollanda'daki Türklerle iletişim seviyesinin yüksek olması, örneklem grubunun geneli için anavatanın kültürel değerlerine bağlığına ve Türklerle olan ilişkilerin devamına ilişkin önemli bir göstergedir.

Çalışmanın ikinci hipotezi olan "Geri dönme niyetiyle Hollanda toplumu ile bağlar arasında negatif ilişki vardır" ise çalışma örneklemi üzerinden doğrulanmıştır. Bu literatürdeki, yaşanılan toplumun kültürüne ve kimliğine ait hissetme düzeyi arttıkça, tersine göç niyetinin azaldığı yönündeki araştırma sonuçları ile örtüşmektedir (Cassarino, 2004; Fokkema, 2011). Çalışmanın "Önyargı yaşama ile geri dönme niyeti arasında pozitif ilişki vardır" şeklindeki son hipotezi de örneklemimiz bağlamında doğrulamıştır. Bu sonuçlar ise önyargı yaşadıkları bilinen Türkler (Aksoy, 2010; Gelekçi ve Köse, 2009; Keskin, 2011) için elde edilen sonuçların, önyargı yaşanma düzeyi arttıkça, geri dönme niyetinin de arttığı yönündeki diğer araştırma sonuçları (Diehl ve Liebau, 2014; Gitmez, 1983; Goldberg , Mourinho & Kulke, 1996; Klink, A. & Wagner, U. 2006) ile benzer nitelikte olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, daha önceki çalışmalardan farklı olarak, diğer göçmen gruplar ya da Türklerin en yoğun yaşadığı ülke olan Almanya'daki Türklerden ziyade, Hollanda'da yaşayan Türklerin geri

dönme niyetlerinin ele alındığı bu çalışmadan elde edilen sonuçlar göçmenlerin anavatana dönüş niyetleri üzerinde etkili olan önyargı yaşama, anavatanla ulus-ötesi bağların gücü ve ev sahibi topluma aidiyet ile geri dönme niyeti arasında ilişki olduğu yönündeki diğer çalışma sonuçları ile örtüşmektedir. Bütün bu sonuçlar Hollanda ile bağları zayıf, Türkiye ile bağları güçlü olanlarda ve önyargı yaşayanlarda geri dönme niyetinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bundan sonra yapılacak bir başka çalışmada ise diğer Batı Avrupa ülkelerindeki Türklerin geri dönme niyetlerinin incelenmesi ve bunun Hollanda'daki Türklerin niyetleri ile karşılaştırılması, Batı Avrupa ülkelerinde kalıcı bir toplum olan Türklerin anavatanlarına geri dönme niyetlerinin daha net anlaşılması açısından alana önemli katkı sağlayacaktır.

Tablo 4. Türkiye'ye Geri Dönme Düşüncesine İlişkin Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.Geri Dönüş düşüncesi												
2. Cinsiyet	,055											
3. Hollanda'da yaşama süresi	-.026	,410**										
4. Vatandaşlık*	,150	-,005	,007									
5. Gelir	-,020	-,015	,161*	,100								
6.Hollanda kültürünü benimseme	-,428**	,009	,138	-,158	,152							
7. Türk kültürünü benimseme	,040	-,024	-,249**	,045	-,044	-,489**						
8. Türklerle iletişim	-,114	,033	-,029	-,088	,167*	-,108	,395**					
9. Hollandalılarla İletişim	-,308**	-,148	-,212*	,046	,130	,506**	-,340**	-,007				
10. Türkiye'dekilerle iletişim	,107**	,184*	,488**	-,130	,090	,128	-,292**	,045	-,082			
11. Türk kimliği	,316***	,053	-,024	,102	,056	,012	,089	,027	-,016	-,047		
12. Hollandalı kimliği	-,374**	-,043	-,005	,001	,099	,035	,052	,015	,113	-,123	-,381**	
13. Önyargı yaşama durumu	,140	,099	,089	,036	,027	,144	-,266**	,006	,104	,029	-,131*	-,005

*Vatandaşlık değişkeni 1. Türk ve çifte vatandaş, 2. Hollanda vatandaşı olarak yeniden kodlamıştır.

Kaynaklar

Andreas Klink, A., Wagner, U. (2006). Discrimination Against Ethnic Minorities in Germany: Going Back to the Field. *Journal of Applied Social Psychology*, vol. 29 (2): 402-423.

Aksoy, Erdal (2010), "Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, Bahar 12, s.7-38.

Aydın, Y. (2010). Der Diskurs um die Abwanderung Hochqualifizierter türkischer Herkunft in die Türkei. HWWI policy paper, 03-09.

Bongard, S. (2007). Akkulturation und gesundheitliche Beschwerden bei drei Migrantenstichproben in Deutschland. Eschenbeck, H., Heim-Dreger, U. & Kohlmann, C.W. (Hrsg.), *Beiträge zur Gesundheits-psychologie. Schwäbisch Gmünd: Gmünder Hochschulreihe Band,* 29-53.

Cassarino, J. (2004). Theorising return migration: The conceptual approach to return migrants revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2): 253-279.

Carling, J., Pettersen, S. V. (2014). Return migration intentions in the integration-transnationalizm matrix. *International Migration*, 52(6):13-29.

De Haas, H. Fokkema, T. (2011). The effects of integration and transnational ties on international return migration intentions*. Demographic Research*, 25: 755-782.

Diehl, C. and Liebau, E. (2014). *Turning Back to Turkey–or Turning the Back to Germany? Remigration Intentions and Behavior of Turkish Immigrants in Germany Between 1984 and 2011. SOEP Papers on Multidisciplinary Panel Data Research*, 637.

Doosje, B. Naomi Ellemers & Spears Russell (1995). "Perceived Intragroup Variability as a Function of Group Status and Identification*". Journal of Experimental Social Psychology* 31: 410- 436.

Durugönül, E. (2013). Turkish return migration from Europe. *European Review*, 21(3): 412-421.

Fokkema, T. (2011). 'Return' migration intentions among second-generation Turks in Europe: The effect of integration and transnationalism in a cross-national perspective. *Journal of Mediterranean Studies*, 20(2): 365-388.

Gelekçi, C. Köse, A. (2009). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler,*

Ankara: Pnoenix yay.

Gitmez, A. S. (1979). *Dışgöç Öyküsü,* Ankara: Maya Matbaacılık.

Goldberg , A., Mourinho , D., Kulke, U. (1996). *Labour market discrimination against foreign workers in Germany.* International Migration Papers 7.

Keskin, H. (2011). *Türklerin Gölgesinde Almanya, Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler,* İstanbul: Doğan Kitap.

Kumar, R. (2005). *Research Methodology: A Step-by-Step Guide for Beginners*. Sage

Publications.

Lietaert, Ine, Derluyn, Ilse & Broekaert, Eric (2013). Returnees' perspectives on their re-migration processes. *International Migration*, 52(5): 144-158.

Marcu, S. (2011). Romanian Migration to the Community of Madrid (Spain): Patterns

of Mobility and Return, *International Journal of Population Research*, Volume 2011, doi:10.1155/2011/258646. http://www.hindawi.com/journals/ijpr/ 2011/258646/abs/ (Erişim Tarihi, 26.08.2015)

Pusch, B. & Splitt, J. (2013). Binding the Almancı to the 'homeland'- Notes from Turkey. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 18(3): 129-166.

Şahin, B. (2010). *Almanya'daki Türkler,* Ankara: Phoenix yay.

Şenyürekli, A. & Menjivar, C. (2012). Turkish immigrants' hopes and fears arond return migration. *International Migration*, 50(1): 3-19.

Van Dick, R. (2004). Role of Perceived Importance in Intergroup Contact. *Journal of Personality and Social Psychology,* 87: 211–227.

Van Huis, M., Han, N. & Croes, M. (2007). Migration of the Four Largest Cities inthe Netherlands. Statistics Netherlands Department of Population. http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/24BAD 693-1CB9-4D14-9BC8-FA94A87F6727/0/ migration.pdf (Erişim tarihi 26 Ekim 2007)

Wessendorf, S. (2007). Roots Migrants': Transnationalism and 'Return' among Second-Generation Italians in Switzerland, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 33, Issue 7: 1083-1102